

**“Recerca i producció de coneixement.
Responsabilitat i reptes de la universitat en el segle XXI”
Lliçó inaugural del curs acadèmic 2015-16 a la Universitat de Girona
Dr. Xavier Antich (UdG)**

Benvolgut Rector; Secretari d'Universitats i Recerca; Presidenta del Consell Social; treballadores i treballadors de la UdG; estudiants; col·legues; alcalde i autoritats; amigues i amics,

permeteu-me, primer de tot, agrair molt sincerament la invitació del Rector per l'honor immerescut que m'ha fet convidant-me a fer la Lliçó inaugural del curs acadèmic a la Universitat de Girona, la *meva* universitat. I, a més, per parlar de recerca, de la qual seria més previsible que ho hagués fet algú de ciències, tecnologia o ciències socials abans que d'humanitats. El teu gest, Rector, m'aclapara de responsabilitat. I també m'emociona, perquè aquest octubre fa trenta anys que vaig començar a fer classes, i els darrers vint aquí, a la UdG, des de que la professora Maria-Josep Balsach m'hi va convidar, amb la seva generositat habitual. Com tothom, jo també faig moltes coses, però quan em pregunten què sóc, no en tinc cap dubte: *sóc* professor, i això, a més d'una passió, és també un orgull i un honor. Sé que avui no estic parlant aquí pels mèrits irrellevants que pugui aportar la meva trajectòria: vull pensar que estic només *com a professor*, que és molt, *com un professor*, en reconeixement a la contribució que els PDI, PAS i estudiants fem plegats a la vida universitària.

La infinita bondat de tot el que m'ha enriquit durant aquestes dècades ha refermat el meu optimisme compulsiu fins a convertir-lo, ja ho sé, en patològic. Disculpeu-me la confidència, però només volia justificar, abans de començar, des d'on parlo, perquè no espereu, de les meves paraules, laments apocalíptics o catastrofistes sobre la situació actual de la recerca i de la universitat. Avui m'interessa, més aviat, intentar pensar l'essència de la recerca, el seu sentit, la seva immensa ambició i alguns dels seus reptes. Tanmateix, ser optimista no equival a ser imbècil. Sóc molt conscient dels problemes que encara dificulten la comesa de la recerca en la universitat: des de les desigualtats econòmiques i socials de què partim, i que encara barren les portes de la universitat i la recerca a gent de talent, a causa d'unes taxes abusives i d'una insuficient política de beques, fins a la precarietat i la inseguretat, per no parlar de la destrucció, de molts dels llocs de treball a la universitat, que tant ens preocupen.

Però crec, per aquesta peculiar patologia meva que és l'optimisme, que només una molt adequada i precisa comprensió del que constitueix la recerca, com el més radical batec, no sempre visible, de la vida universitària, pot

permetre d'enfrontar-nos a les limitacions i problemes que impedeixen que pugui ser allò que molts voldríem que fos. Provaré d'organitzar les idees que vull compartir amb vosaltres en cinc apunts.

Primer apunt.

Sobre el caràcter indissoluble de la recerca i la docència.

Ja és un tòpic el que insisteix en les “dues ànimes” (com ara està de moda de dir) de la universitat: d'una banda, la docència; i, d'una altra, la recerca. Aquesta doble dimensió, ben cert, caracteritza la vida universitària, però destacar-ne de manera interessada les diferències suggereix més una situació esquizofrènica que complementària. I així, quan es diu que una cosa és investigar i una altra ensenyar es suggereix també que res en l'investigador el capacita per ensenyar; i, recíprocament, que no li cal al professor, per ser-ho, cap mena de recerca, sinó només una formació competencial que el capaciti per fer-ho i, si pot ser, certes habilitats comunicatives que en el millor dels casos és valorada a mena d'ornament.

Tanmateix, no hi ha docència universitària digna d'aquest nom sense una recerca que l'estimuli i nodreixi. Sense recerca exigent, la docència universitària està condemnada a ser pura repetició i transmissió de coses ja sabudes. Però, anàlogament, sense les exigències de la docència, la recerca universitària és una activitat autista i estèril. Hi ha qui, d'aquesta separació fal·laç, n'extreu una perversa generalització (esgrimida sovint com a amenaça o com a espantall): unes universitats haurien de ser cridades a investigar, mentre que unes altres, pobretes!, haurien de fer-se càrrec del gruix de la docència, per una difusa responsabilitat social i territorial que les convertiria en simples acadèmies. Aquesta concepció de la recerca, deslligada de la docència, és, permeteu-me dir-ho, una barbaritat.

L'octubre de 1913, Henry Ford va obrir la primera cadena de muntatge a Detroit. Amb això, els automòbils deixaven de ser un objecte exclusiu de luxe, com ho havien estat fins aleshores, ja que, amb la reducció del temps de fabricació, baixaven considerablement els costos i, evidentment, també el preu. Aquesta nova forma de producció va permetre que la Ford passés de fabricar catorze mil automòbils anuals a tres-cents mil. Començava així el capitalisme *fordista* i, amb ell, la seva característica expansió del mercat i, de manera simultània, amb la intervenció d'altres factors, la cultura de masses.

La Ford inaugura un mode de producció que va marcar tot el segle XX, basat en la divisió especialitzada del treball. Els productors sorgits de la revolució industrial, hereus moderns de les formes de producció artesanes, encara tenien a les seves mans la *idea* del producte en la seva integritat. A partir de la fàbrica de Detroit, cadascun dels treballadors ja només controla, per exigències de l'especialització, una molt petita part de l'engranatge total. L'alienació, de la qual n'havia parlat Marx feia no pas massa, no desapareixia, sinó que s'intensificava radicalment: els productors, així, almenys durant un segle, perden, alienats, el seu objecte de producció. No cal ser massa

perspicaç per endevinar que aquest *prototip*, com en diríem ara, marca totes les formes de producció del segle XX. També, evidentment, les institucions educatives i, de manera molt especial, les universitats, que tenen, com a objectiu, la *producció* de coneixement a través de la recerca. Però tot això està canviant. Ha canviat ja, de fet, en el capitalisme *post-fordista*, que alguns anomenen *post-industrial* o, de forma més encertada, capitalisme *cognitiu*, perquè posa el coneixement en el centre de totes les seves estratègies. El coneixement, precisament, que és la matèria de la qual està feta tant la docència com la recerca, és allò que precisament tenim entre mans.

I tanmateix, aquí, regits encara per les lleis de l'Estat espanyol, d'un país, com Espanya, que no ha passat la fase il·lustrada dels països europeus, encara continua operant, en molts fronts, aquest sistema productiu que ja és obsolet al món. I així veiem com la recerca continua tenint vida pròpia i autònoma separada dels estudis de grau, replegant-se sobretot en màsters, postgraus i doctorats. Indici d'això és que pugui haver màsters anunciats com *de recerca*, com si això fos una seva singularitat en el conjunt de la vida universitària, o fins i tot d'*iniciació* a la recerca: permeteu-me dir que si, després de sis anys a la universitat, als estudiants només els hem *introduït* a la recerca, és que alguna cosa, potser, no s'està fent del tot bé. Perquè una docència, ni que sigui de grau, sense recerca incorporada, només pot ser considerada com una amputació injustificable del que la universitat té la responsable de fer. Ho sabia Alexander von Humboldt, que va liderar la transformació de la universitat alemanya a principis del segle XIX amb un model que de seguida es va generalitzar a l'Europa il·lustrada pel seu potencial crític i emancipador, en substitució del vell model d'universitat napoleònica que tenia com a objectiu primordial la formació de les elits dels Estats moderns. La universitat de Humboldt ja té com a destinataris, no pas els nous funcionaris en què pensava la universitat napoleònica, sinó la ciutadania, cosa que, per primera vegada, permet definir explícitament que la comesa de la universitat és la docència i la recerca, però no pensades separatament: la docència a través de la recerca i la recerca que nodreix la docència.

Ho saben, també, com vaig poder comprovar quan vaig tenir la fortuna de ser-hi com a professor visitant, a la Universitat de Stanford, a Palo Alto (Califòrnia, EUA). Una Universitat que, seguint el model anglosaxó, està fermament convençuda de què "*from Nobel Prize winners to undergraduates, all members of the Stanford community are engaged in creating new knowledge [...]. Stanford people take on audacious problems, bring imaginative new approaches to solving them, and work collaboratively to advance knowledge and make meaningful contributions to our world*" ["Des dels Premis Nobel fins als estudiants de grau i llicenciatura, tots els membres de la comunitat de Stanford estan compromesos en crear nou coneixement [...]. Tothom a Stanford es fa càrrec de problemes audaçs, busca noves maneres imaginatives per resoldre'ls, i treballa de forma col·laborativa per fer avançar el coneixement i produir contribucions significatives al nostre món"].

Ja sabem que la universitat és alhora docència i recerca. Però no hem explorat encara les infinites possibilitats de pensar la conjunció “i”, ni hem sabut extreure’n totes les seves conseqüències pràctiques. Primer apunt, primer dels reptes per a la recerca. No hi ha cap aspecte de la vida universitària que pugui alliberar-se de l’exigència de la recerca, perquè la recerca no és un estrany privilegi, o una mena de premi, a la qual poden accedir alguns estudiants de postgrau o a la qual es poden dedicar els PDI quan ja han despatxat les seves obligacions amb els estudis de grau. Sense participació en la recerca, els estudis de grau estan condemnats a ser purament instrumentals.

Segon apunt.

Sobre la recerca i la producció de coneixement.

La recerca és la vida de la qual es nodreix la *cultura* universitària. En sentit etimològic: *cultura* ve de *cultiu*, i la recerca és la terra de la qual, com fan els pagesos, intentem extreure’n fruits. No som els únics que fem recerca, és evident. En fan els centres tecnològics, els laboratoris farmacèutics i els instituts clínics de recerca, els departaments creatius d’enginyers i arquitectes o els laboratoris d’innovació de dissenys en publicitat o d’administració d’empreses... Però la llibertat constitutiva -i irrenunciable!- que defineix la universitat, la sostreu de la servitud a la lògica del mercat i l’aproxima a un altre tipus de recerca, més pròpiament creativa.

Penso, per exemple, i fixeu-vos en la coincidència nominal, en la titànica dedicació que va ocupar setze anys de l’escriptor Marcel Proust quan treballava en la *Recherche* [*À la recherche du temps perdu: A la recerca del temps perdut*], on la seva investigació sobre l’immens cabal de la memòria, voluntària i involuntària, el va permetre crear una immensa galeria de personatges tan vívids i reals que només Shakespeare resisteix la comparació en magnitud i intensitat. O penso en la recerca inaudita d’un llenguatge idiosincràtic que obsessionà James Joyce els disset darrers anys de la seva vida, mentre treballava en *Finnegans Wake*, una obra que revolucionà l’ús literari de la llengua anglesa i que no té comparació en cap altra llengua moderna. Penso en la immensa exigència de la recerca poètica, que està en la base del poema: penso en Paul Celan, maldant per desempallegar-se amb els seus versos, com a jueu supervivent de l’extermini, de la violència de la llengua alemanya per fer-li dir una veritat amagada i reprimida, i per fer-la esclatar des de dins; i penso en Carles Riba, investigant els ritmes de l’hexàmetre grec i la base quantitativa dels vers èpic antic durant la seva traducció al català de l’*Odissea*, per donar nova vida al metre de sis accents distribuïts en alternança i amb cesures que recordi el vers homèric, alhora que assajava, com abans havia fet Goethe amb les *Elegies romanes*, d’adaptar el ritme quantitatiu de l’elegia antiga al nostre sistema sil·làbic i accentual.

Però penso, també, en l’inabastable exemple del *Ricercar* [és a dir: *cercar, investigar*] del compositor Johann Sebastian Bach en l’*Ofrena musical* [*Musikalisches Opfer* BWV 1079]: només cal recordar l’espectacular fuga a sis veus que l’ocupa durant mesos (ell, que podia enllestir la partitura d’una

cantata en una tarda) i que és un prodigi tècnic, sis veus al clavicèmbal, comptant que Bach, com tothom, només tenia deu dits (encara que de vegades no ho sembli!). El *Ricercar*, que manté la frescor d'una improvisació i d'una recerca en directe, va portar Bach a desbordar els límits del seu art, i, amb el nom de *Ricercar*, va certificar el procés d'investigació que batega sota qualsevol creació.

I penso, és clar, en les *Logische Untersuchungen* [*Investigacions lògiques*] del filòsof Edmund Husserl, publicades en 1913, i en les *Philosophische Untersuchungen* [*Investigacions filosòfiques*] enllestides per Wittgenstein el 1949. O en qualsevol altra de les recerques científiques i tècniques memorables, d'ambició netament creativa, que defineixen la nostra època.

I penso també en les recerques, estrictament tècniques, de Leonardo da Vinci sobre la tècnica de la pintura a l'oli i el procediment de l'*sfumato*, quan pintava la Gioconda sobre una petita tauleta de fusta d'àlber blanc. Una obra que va tardar anys a enllestir, tot i la seva petitesa. Tants, com els que van ocupar Miquel Àngel en l'immens fresc del Judici Final a la Sixtina: "per cada metre quadrat que pintava Miquel Àngel, Leonardo només cobria un parell de centímetres", com diu R. A. Scotti [*The Lost Mona Lisa*]. O penso en les recerques experimentals de Rothko sobre els pigments amb base de temple a l'ou i sobre els mitjans innovadors d'imprimació de la tela, amb gelatina de cola de conill calenta barrejada amb pigment diluït, per fer exsudar el color en lloc de vitrificar-lo, que era el més habitual des del Renaixement. Els exemples serien interminables. Permeteu-me només un darrer: les recerques de l'artista Paul Klee a la seva època de la Bauhaus, durant les quals va encertar a formular l'essència del treball creatiu de la recerca artística amb una fórmula (que alguns, com Gilles Deleuze, han convertit pràcticament en la definició de l'art): "donar a veure l'invisible". Amb aquesta expressió, m'atreveixo a creure que Klee va destil·lar el més essencial de la recerca: donar a veure l'invisible perquè, quan es busca, encara no es veu, donar forma al que no existeix encara. La recerca universitària està més a prop d'aquesta naturalesa creativa de l'art, la música o la literatura, que dels departaments d'innovació empresarial. Que uns altres, com certs polítics i empresaris que tant parlen d'*indústries culturals*, aproximïn el món de la creació al de l'empresa, malmetent-ne la radicalitat. La universitat, al contrari, encara pot ser un model de futur si manté, en un moviment estrictament oposat a aquest altre, l'essència creativa, lliure i crítica, d'aquesta producció de coneixement que l'apropa a la llibertat de les arts.

Perquè la recerca té a veure precisament amb això: amb la producció de coneixement, que marca la immensa ambició de la nostra comesa: la recerca busca generar coneixement. La recerca és, en la vida universitària, el seu nucli dur, irrenunciable, com un cor que batega sense el qual el cos seria una maquinària potser perfecta però incapaç d'orientar-se en el territori difús del que és desconegut. I és que la recerca és una actitud: la disposició que ens llança cap a camins no fresats encara i que anuncia el que encara està per venir: encara han d'arribar veritats i coneixements més importants i essencials que els que coneixem. El millor està per venir. I és aquesta actitud de la recerca, amb tot el que comporta d'ambició i de rigor, d'insatisfacció i

d'exigència, que ha de ser protegida com el bé més preuat que hauria de regir la vida universitària en absolutament tots els seus nivells. Una actitud que està més a prop d'aquest impuls creatiu de les recerques creatives que acabem de convocar, i del compromís il·limitat que les impulsa, que de la lògica productiva del mercat i de les dinàmiques empresarials. Segon apunt i, amb ell, el segon dels reptes per a la recerca.

Tercer apunt.

Sobre el caràcter desinteressat de la recerca.

Quan George Steiner, que va fer una conferència memorable en aquesta mateixa església de Sant Domènec, abans de ser restaurada i convertida en l'aula de l'admirat Modest Prats, va parlar sobre la seva experiència universitària de més de seixanta-cinc anys com a professor a universitats prestigiosíssimes de mig planeta, va encertar a descriure els professors com "aquells que persegueixen la veritat desinteressadament". Canviem si voleu *veritat*, que ens obligaria a fer una marrada avui innecessària, per coneixement, però fixeu-vos en la revelació que aporta precisament l'adverbi: *desinteressadament*. Els que persegueixen el coneixement *desinteressadament*. I és que tota recerca és *desinteressada*, amb independència de què pugui ser aplicada o no. Perquè la investigació es defineix per *buscar* solucions a problemes formulats amb precisió i rigor, i encara no contestats. *Buscar*, encara que no s'arribi a bon port i encara que, sovint, es trobin respostes a interrogants encara no plantejats. Aquest és un tret indiscutible de la seva grandesa.

Perquè la recerca és el desig d'anar més enllà del que hem rebut: un pur desig. Entre la formulació d'un problema, de vegades no del tot conscient, i la seva resolució teòrica o pràctica. Que no se m'interpreti malament: que la recerca sigui desinteressada no vol dir que sigui inútil, perquè no ho és. Ni la recerca en ciències i tecnologia o en ciències socials, ni la recerca en humanitats, en contra del que molts sostenen (com, molt recentment, ha sostingut Nuccio Ordine en *La utilitat de l'inútil*). Al contrari. La recerca és útil, i molt!, només que no pas en un sentit *utilitarista*, amb el significat que donen per primer cop a aquest terme Jeremy Bentham i Stuart Mill.

Deixeu-me recordar l'anècdota atribuïda a Tales de Milet, aquell savi que va viure fa vint-i-set segles a la costa d'Anatòlia. La historieta, popularitzada per Plató en el *Teetet* (i sobre la qual Hans Blumenberg ha escrit un llibre fabulós, *Das Lachen der Thakerin. Eine Ungeschichte der Theorie* [La rialla de la noia de Tràcia. Una protohistòria de la teoria]), explica que Tales, un dia, mentre caminava mirant cap amunt, va caure en un pou, i una esclava de Tràcia va esclatar a riure sense continència, burlant-se del *savi despistat* més preocupat per les coses del cel que de la terra. L'anècdota il·lustra sobre una fal·làcia cruel: el caràcter entotsolat de la recerca científica, tècnica o teòrica, davant de les urgències de la vida quotidiana.

Però, en realitat, Tales va contribuir amb diversos avenços en l'àmbit de la enginyeria i la navegació, de l'astronomia i la geometria topogràfica. I això no

hauria estat possible sense aquesta actitud investigadora a partir de les dades conegudes i dels sabers ja existents. I així fins avui mateix. La recerca manté sempre un compromís inexcusable amb el saber rebut. Per això, també, són tan necessàries les humanitats, que ens confronten amb l'immens llegat de les conquestes del coneixement humà i de les produccions culturals i científiques que han provat de donar respostes a la situació de cada època. Però aquest compromís amb el saber rebut només té sentit quan el compromís està orientat al nostre present i sobretot al futur: la recerca busca fer-nos avançar més enllà del lloc en què estàvem.

Amb qualsevol recerca passa el mateix que amb el llenguatge. L'hem après, l'hem fet nostre i cadascú el parla a la seva manera, amb un vocabulari sempre diferent (fixeu-vos: Shakespeare utilitzava vint mil paraules diferents; Racine, el creador del teatre modern francès, només dues mil!), amb matisos i accents particulars, amb formes gramaticals que ens singularitzen i amb usos de la sintaxi amb què els altres ens identifiquen (i, de vegades, també, se'n riuen!). Però el llenguatge que cadascú de nosaltres parla ens precedeix, i cada nou parlant s'inscriu, amb la seva particularitat, en un univers preexistent que cadascú modela a la seva manera. Així fa també la recerca, que basa tota la innovació inscrivint-se en un univers que la precedeix i que impedeix la ingenuïtat de pensar que pot produir-se alguna cosa nova amb exclusió de tot allò que l'ha precedit.

Les rialles de la dona de Tràcia, amb el sentit que li ha atorgat la tradició, són una caricatura i, a més, completament allunyada de la realitat de la recerca, que s'inscriu en un diàleg imprescindible amb el passat, el present i sobretot el futur. La recerca, si ho és de veritat, no és mai autista. En contra del que sovint alguns pensen, quan investiguem no som mai com Adam al jardí de l'Edèn.

D'altra banda, l'esperit de la recerca respon a una pulsio antropològica compartida per tots els humans. El primer que ho va formular explícitament, com tantes altres coses, va ser Aristòtil, que en va donar una formulació lapidària en la primera línia del primer llibre d'un text fundacional de la cultura europea, la *Metafísica*: “πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει” [“tots els humans per naturalesa desitgen saber”]. I ho desitgen compulsivament, amb una força de la qual és impossible sostreure's. Així ho mostra, deia Aristòtil, “l'amor als sentits, perquè, al marge de la seva utilitat, són estimats per si mateixos”. I així ho mostren també els nadons, quan volen agafar coses per tocar-les i conèixer-les millor, o quan s'arrosseguen pel terra per anar a mirar allò que encara no veuen. *Buscar*, i això és el que fa tota recerca, és també confrontar-se amb allò que encara no sabem. Per això la recerca no és mera transmissió de coneixement, ni ho hauria de ser tampoc la docència. Els investigadors som sempre, a cada nova recerca, i de manera radical, com aquests nadons que sovint no saben on van, però que busquen, sense saber massa el què, per un incontenible desig de saber, responent a un impuls inexhaurible.

Tampoc no hi ha recerca sense passió. Ja Hegel, un dels professors universitaris més influents de tot el segle XIX, deia, i ho va fer en un llibre en

què pot sorprendre de trobar una afirmació així (*l'Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften* [Enciclopèdia de les ciències filosòfiques]), que “*Es ist nichts Großes ohne Leidenschaft vollbracht worden*” [“sense passió, mai res de gran no s’ha dut a terme”]. Doncs això. Una passió que remet a l’alegria de la qual en va parlar Spinoza, el filòsof que ni les condicions més adverses, provocades per l’hostilitat de la comunitat cristiana d’Amsterdam i per la seva pròpia comunitat jueva, van impedir que reconegués, en el desig d’investigar i saber, una alegria insubornable. Tercer apunt, tercer dels reptes per a la recerca: contribuir a impulsar, mantenir i intensificar el desig de saber, la passió pel coneixement i l’alegria de la vida universitària.

Quart apunt.

Sobre la naturalesa compartida de tota recerca.

D'altra banda, encara que, per a nosaltres, és gairebé una obvietat, la recerca no pot ser individual, ja que les condicions del nostre coneixement exigeixen el treball col·laboratiu, el diàleg continu amb els altres amb qui les investigacions poden inscriure's en recerques complexes. Podem buscar sols, és ben cert, però res no podrà trobar-se si ho busquem *només* sols.

I per això avancem en dispositius complexos de recerca compartida, provant de trobar-nos en grups de recerca, en *workshops*, en seminaris i congressos, en publicacions col·lectives, en diàlegs i espais de tota mena, també en les classes, per suposat, sense els quals la recerca no trobaria l'impuls suficient per desplegar-se.

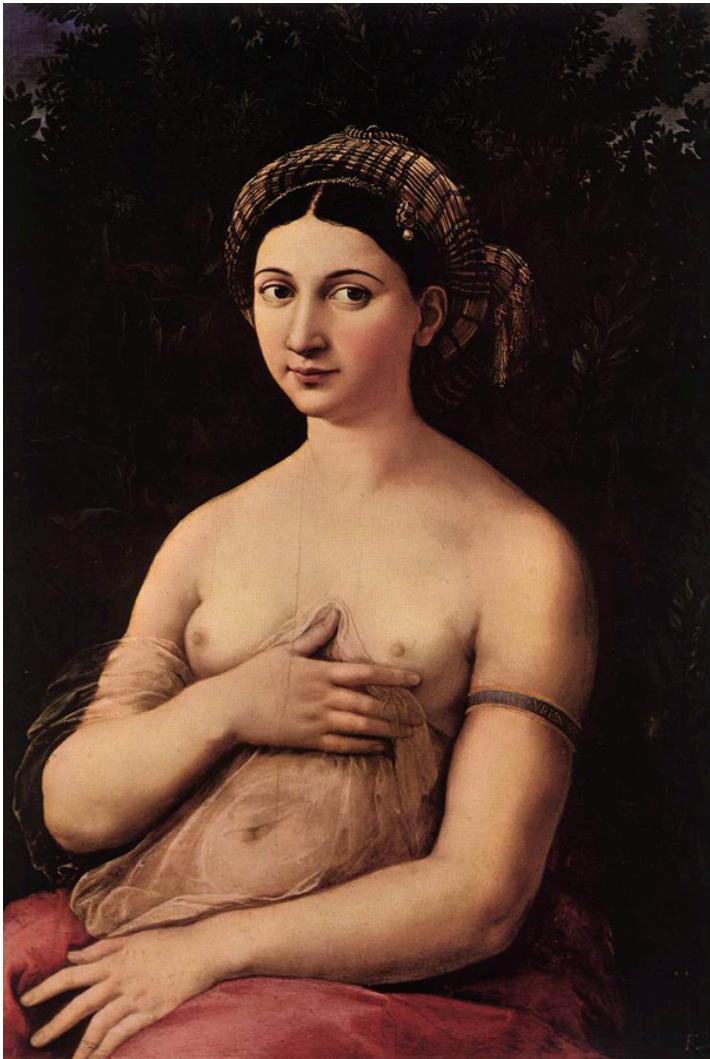
Els investigadors no som, tampoc en això, diferents d'altres models de creadors. I qualsevol creador, fins i tot el més *original*, en el sentit etimològic del terme, és polifònic. La història de l'art ens ensenya que, en moltes obres, i algunes d'essencials, han treballat diverses mans, i no només les de l'artista que reconeixem com a artífex. Gran part de la música antiga, renaixentista i barroca era només l'esbós melòdic del seu autor que, només després, era instrumentada i orquestrada pels propis intèrprets, donant lloc a una partitura col·lectiva que, molt sovint, arriba fins a nosaltres amb la signatura d'una única autoria, la del compositor. En arquitectura, les diverses instàncies productives, des del paleta a l'arquitecte, participen d'una activitat combinada. Per no parlar del teatre o del cinema. Fins i tot el més suposadament *entotsolat* dels processos creatius és irrefutablement social.

Però, d'això, tampoc no n'hem extret encara tot el seu potencial. Començàvem parlant del *fordisme*, un model ja caduc que tanmateix, tot i que ja no funciona com a paradigma de la lògica productiva, encara marca, i com!, la vida i estructura universitària de producció de coneixement.

Enteneu-me bé: no és que això sigui *per se* dolent, que no ho és, perquè sense aquest especialització la universitat s'abismaria en la generalitat més estèril. El problema rau en què no s'han aplicat correctius adequats respecte al que ja és, a hores d'ara, un model anacrònic. Disculpeu-me que baixi al nivell

d'una particularització extrema: l'intercanvi entre disciplines diverses, en el nostre sistema universitari i en la nostra universitat, és gairebé inexistent. Quants professors de Lletres han escoltat els seus col·legues de ciències i tecnologia parlant del que fan, i a la inversa? Quins espais, dispositius i estratègies existeixen perquè això passi? Quants estudis permeten aquest intercanvi de sabers? Estem renunciant, sense que ningú no ens ho hagi exigint, a la possibilitat de diàleg entre l'immens cabal de talent que corre pels diferents espais de la nostra universitat, i que separa PDI i estudiants per un abisme que no és només arquitectònic, sinó sobretot mental i, perquè no dir-ho, forçat en la pràctica pels imperatius d'unes obligacions i sobrecàrregues laborals que contribueixen a dificultar-ho. I tanmateix tots sabem que el que avui anomenem *capital cognitiu* no augmenta per suma i juxtaposició, sinó només per multiplicació: i això només pot produir-se en l'encontre sincer i generós entre disciplines diverses.

Permeteu-me que ho il·lustri amb un simple exemple, però entre disciplines tan allunyades com són la recerca en Història de l'art i en Medicina.

Rafael, el pintor de la meravella que esteu veient, va morir molt jove, amb 38 anys, quan ja era objecte d'una admiració incondicional. Podeu contemplar

el retrat, pintat dos anys abans de morir, de la dona que estimava, Margarita, coneguda com la Fornarina per ser filla d'un forner (*fornaio*). Fa cinc segles que contemplem admirats aquesta pintura. I cinc segles que la historiografia de l'art hi treballa: per identificar la jove, per retrobar-la en altres pintures de Rafael, per descobrir l'abast de l'aportació al gènere del retrat, i per llegir-ne totes les pistes: el color negre atzabeja dels cabells, el turbant, el braçalet d'or i zèfir (amb el nom de Rafael inscrit, com una signatura), el vel que cobreix la panxa, la *guarnella* habitual en l'època, potser símbol del seu embaràs, l'expressió enigmàtica del rostre, la posició, la llum, la composició, la murta al fons (la planta predilecta d'Afrodita, deessa de l'amor: tota una declaració d'allò que lliga el pintor a la model del quadre). Cinc segles durant els quals s'han pogut investigar fins al més mínims detalls del quadre.

Però han calgut cinc segles perquè un professor de la facultat de Medicina de la Universitat de Georgetown, el Dr. C. H. Espinel (autor de *Frontiers of Neurology and Neuroscience*), publiqui un article a *The Lancet*, una revista de referència en les recerques mèdiques. Espinel es va fixar en la mà de la jove que descansa sobre el pit esquerre. Els experts en Renaixement ja havien reconegut la representació del pit de forma piramidal, seguint el cànon habitual en l'època. Però Espinel, resseguint el dit índex de la Fornarina, va concentrar-se en la taca fosca, de reflexos blau pàl·lid, a la vora del pit, una presència cromàtica inquietant, que fins aleshores havia passat desapercebuda. No es tracta d'una ombra, ja que la pell que és per sobre de la taca està estirada, igual que l'axil·la i el braç del mateix costat. Quan Espinel la va analitzar, amb tècniques radiològiques molt precises i refinades, va descobrir que, en aquest fragment del quadre, Rafael havia aplicat, un a sobre de l'altre, nou colors diferents. Només passa aquí: en la pintura del pit dret en va tenir prou amb només dos.

Som, com segur que heu endevinat, al davant del primer diagnòstic mèdic que s'ha fet a la Fornarina: càncer de la mama esquerra amb molt possible metastasi en el gangli axil·lar [“The Portrait of breast cancer and Raphael’s *La Fornarina*”, *The Lancet* 360 (2002), pàgs. 2061-2063]. El descobriment d'aquesta recerca mèdico-radiològica obliga a mirar-nos el quadre, cinc segles després d'haver-lo vist amb la convicció de què ho sabíem tot, d'una altra manera: sabia Rafael, que va pintar el tumor amb tanta precisió, el que significava? Ho sabia només ell? Ho sabia ella? Sabrien, potser, algun dels

dos, el que significava això? Havien descobert alguna relació entre les molèsties i la taca del tumor? El cert és que Rafael ho va pintar amb rigor i precisió, confrontat a alguna cosa de significat desconegut. I el més rellevant és que la taca del tumor ja era allí pintada des de 1518, encara que només avui en sabem el sentit, gràcies als avenços de la tecnologia clínica del diagnòstic a través de la imatge i al seu diàleg amb la historiografia de l'art. És només un exemple, però no em negareu que fascinant. Ara ja podem tornar-nos a preguntar pel quadre: per l'obra, per ella, la Fornarina que Rafael va pintar, per l'artista, i sobretot per nosaltres, atents a tots els signes del que el nostre cos revela i a l'aparició d'amenaques que ens inquieten i que, alguns cops, ens poden canviar la vida.

La recerca universitària hauria de permetre, promoure i estimular un intercanvi tan estimulants com aquest entre aquells que, a través de la recerca, persegueixen el coneixement de les coses en què hi treballen. Un intercanvi, que a hores d'ara, i sap greu de reconèixer-ho, no es produeix amb la intensitat que seria desitjable. I tanmateix és de tota aquesta immensa maquinària de diàleg i col·laboració que en depèn la producció de coneixement que està, de manera indeslligable, associada a la recerca. Quart apunt, doncs, i quart dels reptes.

Cinquè (i darrer) apunt.

Sobre la destinació de la recerca (i la seva finalitat última).

Per a què, la recerca? Està bé de fer-se, de tant en tant, aquesta pregunta. Per què, si no, correm el perill de donar la resposta tan per sabuda com per oblidar-la. O encara pitjor: podem oblidar que allò per al que voldríem que servís la recerca pot no ser, de vegades, allò per al que, en realitat, està servint. I el que acabem de dir no és pas un joc de paraules. Perquè podria passar-nos, amb això, el mateix que li passava a aquella senyora de l'anècdota kantiana, una historieta, llegida en un article del professor Jordi Llovet, que a l'enyorat Rafael Jussà tant el va fer riure la primera vegada que me la va escoltar. Es tracta d'una mare de família, de classe mitjana, que havia plantat al rebedor de casa seva un gerro amb flors, de gust més aviat discutible. El seu fill, cansat de trobar-se a totes hores aquesta andròmina, un dia, li va preguntar: "Mama, per què has posat aquest gerro al rebedor?" I ella li va contestar: "És per fer bonic, fill meu". I ell, molt filosòfic, li va preguntar: "I aleshores, per què no en fa?". Aplicat al nostre cas: sovint tenim tan clara la importància de la recerca, i per al que serveix, que no ens molestem a verificar si, efectivament, allò que fem aconsegueix o no amb allò que esperem d'ella.

Per a què, la recerca, doncs? Per justificar el nostre estatut d'investigadors? Per legitimar l'existència i els ajuts que reben els nostres grups de recerca? Per obtenir finançament de les convocatòries de projectes R+D+i? Deixeu-me dir-ho pel boc gros: treballem a la universitat, però no *per a* la universitat, i qual mai no pot ser un fi en si mateixa. Ni tampoc en la qüestió que provem de pensar, avui: el problema i l'abast de la recerca no és una qüestió només d'especialistes. Igual que no treballem per a obtenir títols ni per a justificar

una dedicació laboral que legítimi el salari que rebem. Treballem i fem recerca per a produir coneixement i, amb ell, per millorar la societat en què vivim. Això no vol dir, en absolut, subordinar el que fem, com alguns voldrien, a la lògica del mercat o a les fluctuacions de l'oferta i la demanda laborals. Més aviat vol dir que treballem, en aquest model de socialitat que caracteritza el nostre compromís integral com a investigadors, per a la producció de coneixement al servei del comú. Un comú que desborda les parets de la universitat i que defineix la nostra dimensió social.

El meu pare, quan era un vailet d'escola, en una vall dels Pirineus, va ensenyar el seu avi, ja vell, a llegir i escriure amb un pal a sobre de la neu dels prats, mentre tots dos cuidaven ovelles. La meva mare va estudiar de mestra a més de mil quilòmetres del lloc en què havia nascut. Som, molts, la primera o segona generació que ha accedit a una universitat de la qual gent com nosaltres n'havia estat exclosa durant segles, i Girona, ciutat capdavantera en la producció de coneixement durant l'edat mitjana, ha tardat també segles a poder tenir universitat pròpia, i tot això ens fa especialment sensibles a les barreres que encara exclouen de la universitat i la recerca molta gent que no hi pot accedir. Per això, cal recordar que la universitat és un *servei públic* i un *bé comú*, en el sentit més radical dels termes.

Ja Fichte, en la introducció de la seva obra magna, la *Wissenschaftslehre* [*Fonaments de la doctrina de la ciència*] de 1797, començava citant Francis Bacon amb unes paraules especialment actuals: "*De re, quae agitur, petimus, ut homines eam non opinionem, sed opus esse cogitent ac pro certo habeant, non sectae nos alicuius, aut placiti, sed utilitatis et amplitudinis humanae fundamenta moliri. Deinde ut, suis commodis aequi, in comune consulant, et ipsi in partem veniant*" ["Sobre les coses que tractem, demanem als homes que pensin que no és una mera opinió, sinó una obra seriosa, i que tinguin per cert que no posem els fonaments de cap secta ni dogma (avui en diríem: de cap gremi), sinó del benestar i de la grandesa humanes. I, per això, cal que atents als seus propis interessos pensin en el bé comú"]. És molt difícil dir-ho millor, perquè aquest és el *per a què* de la recerca: el benestar i la grandesa humanes. El bé comú.

Aquesta destinació social de la recerca no és una formulació retòrica o benintencionada. Totes les institucions socials actuals, culturals, educatives i fins i tot polítiques, com museus, escoles o ajuntaments, per esmentar només alguns exemples, ja han entès que no poden adreçar-se als seus destinataris o representats (espectadors, escolars o ciutadans) com si fossin subjectes passius i receptors unidireccionals de les seves iniciatives. Totes aquestes institucions, al contrari, i són només exemples d'un canvi generalitzat, s'estan refent com un mitjà, obligades a considerar aquells actors com a agents actius que cal *empoderar* (com diem avui) a través de considerar-los com a part essencial en tots els processos. També a la universitat li tocar de fer-ho, i com aquestes institucions: *de baix a dalt*. I la recerca, evidentment, no en pot restar al marge.

Molta feina per endavant, doncs, i, per tot el que està en joc, no podem mostrar-nos cansats. Edmund Husserl, un dels més grans talents filosòfics del segle XX, va impartir el maig de 1935, dos anys després de l'accés de Hitler a la cancelleria del Reich, una conferència memorable a Viena, titulada “*Die Krisis des europäischen Menschentums und die Philosophie*” [“La crisis de la humanitat europea i la filosofia”]. I va acabar amb aquestes paraules: “*Europas grösste Gefahr ist die Müdigkeit. Kämpfen wir gegen diese Gefahr der Gefahren als ‘gute Europäer’ in jener Tapferkeit, die auch einen unendlichen Kampf nicht scheut*” [“El perill més gran d’Europa és el cansament. Lluitem contra aquest perill dels perills com a ‘bons europeus’, amb aquest coratge que no es descoratja ni tan sols davant d’una lluita infinita”]. Doncs això, també això.

Steiner, parlant de la seva experiència a la universitat, i disculpeu-me si el cito encara un altre cop, però és un dels nostres *doctores honoris causa*, va escriure unes paraules que, si em permeteu la confiança, són la meua bandera en la recerca i la docència: “una universitat digna [d’aquest nom] és senzillament aquella que propicia el contacte personal de l’estudiant amb l’aura i l’amenaça d’allò excel·lent”. També jo sé, com sabeu vosaltres, per experiència, que això pot ser un autèntic terratrèmol, com també ho sabia Steiner: “Un cop que un home o una dona joves són exposats al virus de l’absolut, un cop que veuen, escolten, oloren la febre en aquells que persegueixen la veritat [o el coneixement] desinteressadament, alguna cosa de la seva lluentor romandrà en ells per sempre. Per a la resta de les seves vides i al llarg de les seves trajectòries professionals [...], aquests homes i aquestes dones estaran equipats amb una mena de salvavides contra el buit”.

El contacte amb aquesta *febre* que caracteritza el desig de saber i de produir coneixement que anima tota recerca és, per a aquells que hi entren en contacte, *una mena de salvavides contra el buit*. Només una cosa afegiria al que diu Steiner: no és només als estudiants que el contacte amb l’esperit autèntic de la recerca els proporciona aquest salvavides contra el buit. És també per a nosaltres, com a investigadors, que ho és. Un salvavides que és, ben cert, el nucli mateix de la nostra responsabilitat cívica amb la comunitat en què vivim. La recerca a la universitat pot ser el lloc per a l’única experimentació institucional a l’alçada dels reptes del nostre temps: repensar la universitat des de la seva vocació pública, assumint, amb això, la responsabilitat de què el que fem pot contribuir a canviar literalment la societat. Per tot això, la recerca és el millor que la universitat, en general, i cadascú de nosaltres, en concret, podem aportar, amb desig, passió i alegria, a la societat, com a destinatària, part i sentit de tot allò que fem. Entre d’altres coses, també perquè hem decidit dedicar a la recerca el que bé podem considerar, manllevant el títol de la pel·lícula de Willam Wyler, com *els millors anys de la nostra vida*.

Tal com deia el doctor Xavier Besalú aquí mateix, ara fa un any, des del mateix lloc que ara parlo, i que jo subscric: “ànims, que tenim molta feina per fer!”. Moltes gràcies.